“ADOLAT”
MILLIY HUQUQIY AXBOROT MARKAZI
Guvohnoma № 636478
Litsenziya C-5669732

“HUQUQ va BURCH+” —
«ПРАВО и ДОЛГ+» —
"RIGHT and DUTY+"
Journal home page:
https://adolatmarkazi.uz/magazine/electron?id=328

2025-yil
3-son
oktabr
ISSN 3093-8546

Korrupsiyaga qarshi kurashish nazariyasi va qonunchilikni takomillashtirish masalalari

Mo‘minjon Jalilov,
Huquqni muhofaza qilish akademiyasining mustaqil izlanuvchisi
Huquqshunos
e-mail: M.1Jalilov@gmail.com

Аннотация. Mazkur maqolada korrupsiyaga qarshi kurashishga doir ilmiy qarashlar, korrupsiyaga qarshi kurashishni huquqiy tartibga solishga oid xalqaro va milliy standartlar, ularning korrupsiyaga qarshi kurashishdagi ahamiyati, ilg‘or xorij tajribasi xususida fikr yuritilgan.

Калит сўзлар. korrupsiya, tadrijiy rivojlanish, xalqaro standartlar

Аннотация. Встатье рассматриваются научные взгляды на противодействие коррупции, международные национальные стандарты правового регулирования противодействия коррупции, их значение в противодействии коррупции, а также опыт ведущих зарубежных стран в противодействии коррупции.

Ключевые слова. коррупция, постепенного развития, международные стандарты

Annotation. The article examines scientific views on combating corruption, International and national standards of legal regulation of combating corruption, the importance in combating corruption, as well as the experience of leading foreign countries in combating corruption.

Keywords. corruption, gradual development, international standards

Mamlakatimizda korrupsiyaga qarshi kurashish davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, uning huquqiy asoslari, tashkiliy tuzilmasi va amalga oshirish strategiyasi belgilandi.

Bu borada O‘zbekiston Respublikasining BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasiga qo‘shilishi islohotlarning dastlabki muhim qadami bo‘lib, uni amalga oshirishning milliy mexanizmi sifatida “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi qonun, Prezidentning “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston

Guvohnoma № 636478 Litsenziya C-5669732 ISSN 3093-8546

Respublikasi Qonunining qoidalarini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi. Ushbu qonun va qarorlar o‘z navbatida mazkur salbiy illatga qarshi kurashishning samarali omili bo‘lib, muhim ahamiyat kasb etadi.

Korrupsiya – bu jamiyatni turli yo‘llar bilan iskanjaga oladigan dahshatli illatdir. Mazkur illat demokratiya va huquq ustuvorligi asoslariga putur yetkazadi, inson huquqlari buzilishiga olib keladi, bozorlar faoliyatiga to‘sqinlik qiladi, hayot sifatini yomonlashtiradi va odamlar xavfsizligiga tahdid soladigan uyushgan jinoyatchilik, terrorizm va boshqa hodisalar ildiz otib, gullashi uchun sharoit yaratib beradi [1].

Aniqki, korrupsiyaning jamiyat hayotidagi namoyon bo‘lishi qonunlarning qadri va ta’sirini pasaytiradi, fuqarolarning davlat va huquqiy institutlarga bo‘lgan ishonchini so‘ndirib, jamiyatda ijtimoiy adolatsizlik tuyg‘usini kuchaytiradi. Bu esa umumiy boyliklarning muayyan guruhlar manfaatiga qayta taqsimlanishiga olib keladi va jamiyat a’zolari ongida “ikkilamchi standartlar” yoki kognitiv dissonans shakllanishiga sabab bo‘ladi.

Siyosiy munosabatlar kontekstida korrupsiya fuqarolarning davlat boshqaruv organlariga, ayniqsa, hokimiyat tizimiga bo‘lgan ishonchini yo‘qotadi. Bunday sharoitda davlat amaldorlari o‘z vazifalarini fuqarolar manfaati uchun emas, balki ma’lum ijtimoiy guruhlar, tabaqalar yoki hatto klanlarning shaxsiy manfaatlarini ta’minlash uchun yo‘naltiradi. Bu esa jamiyatdagi tabiiy ijtimoiy tizimlarning buzilishiga va turli ijtimoiy ziddiyatlarning kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Korrupsiya haqidagi g‘oyalarni ishlab chiqishda bir necha davrlarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Ulardan birinchisi korrupsiya muammosini shakllantirish va amalga oshirish va uning ijtimoiy rivojlanishiga ta’siri sifatida tavsiflanishi kerak. Bu davr 19-asrning oxirigacha davom etdi. U eng qadimiy sivilizatsiyalar davridan kelib chiqqan bo‘lib, unda korrupsiya xarakteriga ega bo‘lgan turli xil faoliyatlarga qarshi birinchi urinishlar bo‘lgan. Masalan, insoniyatga ma’lum bo‘lgan qadimgi davlatchilik yodgorligida qadimgi Bobil arxivida aks ettirilgan davlat xizmatlari tizimdagi korrupsiya haqida birinchi eslatma 24-asrning ikkinchi yarmiga tegishli ekanligi aniqlangan.

Aniqki, korrupsiyaning jamiyat hayotidagi namoyon bo‘lishi qonunlarning qadri va ta’sirini pasaytiradi, fuqarolarning davlat va huquqiy institutlarga bo‘lgan ishonchini so‘ndirib, jamiyatda ijtimoiy adolatsizlik tuyg‘usini kuchaytiradi. Bu esa umumiy boyliklarning muayyan guruhlar manfaatiga qayta taqsimlanishiga olib keladi va jamiyat a’zolari ongida “ikkilamchi standartlar” kognitiv dissonans shakllanishiga sabab bo‘ladi.

Siyosiy munosabatlar kontekstida korrupsiya fuqarolarning davlat boshqaruv organlariga, ayniqsa, hokimiyat tizimiga bo‘lgan ishonchini yo‘qotadi. Bunday sharoitda davlat amaldorlari o‘z vazifalarini fuqarolar manfaati uchun emas, balki ma’lum ijtimoiy guruhlar, tabaqalar yoki hatto klanlarning shaxsiy manfaatlarini

Guvohnoma № 636478 Litsenziya C-5669732 ISSN 3093-8546

ta’minlash uchun yo‘naltiradi. Bu esa jamiyatdagi tabiiy ijtimoiy tizimlarning buzilishiga va turli ijtimoiy ziddiyatlarning kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Korrupsiyaning yana bir jiddiy xavfi – uning chuqurlashuvi va kengayish tendensiyasida namoyon bo‘ladi. Bugungi kunda korrupsiya o‘z ifodalarida turfa ko‘rinish va yuqori darajadagi tashkil etilganlik bilan tavsiflanadi. Masalan: lobbichilik, pora berish va olish, davlat lavozimlarini o‘z manfaati yo‘lida suiiste’mol qilish, jinoiy guruhlar bilan aloqalar, moliyaviy oyoqosti qilish, hokimiyatni faqat uchinchi shaxslarning shaxsiy manfaati uchun qo‘llash kabi holatlar tobora ko‘payib bormoqda.

Korrupsiyaga qarshi kurashning nazariy asoslari ushbu illatning sabablari, ko‘rinish shakllari va oqibatlarini chuqur o‘rganish, shuningdek, unga qarshi samarali chora-tadbirlar ishlab chiqishni nazarda tutadi.

Korrupsiyaga qarshi kurashish nazariyasi zamonaviy davlat boshqaruvi, huquqiy islohotlar va jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Korrupsiyaning mohiyati, uning paydo bo‘lish sabablari, shakllanish jarayoni, evolyutsiyasi va tizimli ravishda qayta ishlab chiqilishi, uning turli ko‘rinishlari – nafaqat global miqyosda, balki milliy, jumladan, O‘zbekiston jamiyatida ham har tomonlama tahlil qilinishi ijtimoiy-gumanitar, ayniqsa huquqiy fanlar uchun juda muhim ilmiy masala hisoblanadi.

Korrupsiyaga qarshi kurashishning nazariy asoslari ushbu illatning sabablari, ko‘rinish shakllari va oqibatlarini chuqur o‘rganish, shuningdek, unga qarshi samarali chora-tadbirlar ishlab chiqishni nazarda tutadi.

Yuridik ensiklopediya mualliflarining ta’kidlashicha, korrupsiya mansabdor shaxslar tomonidan ularga berilgan huquqlar va hokimiyat imkoniyatlaridan shaxsiy boylik orttirish uchun foydalanishda ifodalanuvchi siyosat yoki davlat boshqaruvi sohasidagi jinoiy faoliyatdir [2].

Tan olish lozimki, korrupsiya qanday ko‘rinishda bo‘lishidan qat’i nazar, iqtisodiy, ijtimoiy, ma’naviy-axloqiy va tarbiyaviy xarakterdagi ko‘p faktorlar bilan belgilanadigan murakkab ijtimoiy voqelikni namoyon etadi.

O‘zbekiston Respublikasining 2017-yil 3-yanvardagi “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi qonunning 3-moddasiga ko‘ra, “korrupsiya – shaxsning o‘z mansab yoki xizmat mavqeidan shaxsiy manfaatlarini yoxud o‘zga shaxslarning manfaatlarini ko‘zlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi, xuddi shuningdek bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etish” [3] hisoblanadi. Qonundagi korrupsiyaga berilgan mazkur ta’rif ancha mukammal bo‘lib, korrupsiyaning asl tabiatini ochib berishga xizmat qiladi.

Korrupsiya adolatsizlikning eng yuqori cho‘qqisidir. Chunki, korrupsiya jinoyatlari sodir etilganda, fuqarolar uchun belgilangan huquqlar, imtiyozlar va kafolatlar bir xilda qo‘llanilmaydi.

Guvohnoma № 636478 Litsenziya C-5669732 ISSN 3093-8546

Fuqarolarning qonuniy huquqlari poymol qilinadi. Masalan, biror turdagi avtomobilni sotib olish yoki bolalarni bolalar bog‘chasiga joylashtirish uchun bir necha yillar davomida navbatda turgan insonning o‘rniga qaysidir mansabdor shaxsga pora berish orqali umuman navbat nimaligini bilmagan shaxsning ishi bitib ketishi o‘ta adolatsizlik hisoblanadi.

Korrupsiyaga qarshi kurashish nazariyasi zamonaviy davlat boshqaruvi, huquqiy islohotlar va jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu nazariya mansabdor shaxslarning o‘z vakolatlaridan shaxsiy manfaat yo‘lida foydalanishiga qarshi kurashga qaratilgan huquqiy, institutsional va ma’naviy mexanizmlarni o‘rganishni nazarda tutadi.

Korrupsiya nazariyasi va genezisini o‘rganishda “korrupsiya” tushunchasini ham ilmiy tahlil qilish lozim.

Korrupsiya murakkab ijtimoiy-siyosiy hodisa bo‘lib, uning mazmuni va mohiyatini aniq va bir ma’noli tarzda ta’riflash ijtimoiy fanlar uchun hamon murakkab vazifa bo‘lib qolmoqda. Uning turli ko‘rinishlari, xususiyatlari va ta’sir shakllarini tushunish uchun faqat yakka sohalar emas, mehnat fanlari o‘rtasidagi hamkorlik (interdissiplinar) metodologiyasi asosida olib boriladigan keng qamrovli tadqiqotlar talab etiladi. Korrupsiya alohida faktlar yoki xatti-harakatlar majmuasi emas, balki butun boshli ijtimoiy tizim sifatida tahlil qilinishi lozim.

Aslida, korrupsiya jamiyatdagi resurslar taqsimotini sun’iy ravishda buzuvchi va yanglish yo‘nalishga burib yuboruvchi harakatdir. Bunday holatda davlat xizmatchisi yoki mansabdor shaxs fuqarolarning qonuniy huquqlarini ta’minlashga doir masalalarni hal qilishda belgilangan qoidalarni buzadi. Ayniqsa, moddiy boyliklar yoki imtiyozlarni taqsimlash jarayonida korrupsiya o‘zining eng kuchli ta’sirini ko‘rsatadi.

M.Y. Simon fikriga ko‘ra, “bugungi global dunyoda davlatlar va xalqlar yagona axborot tarmoqlari, transport va moliyaviy kommunikatsiyalar orqali bir-biriga chambarchas bog‘langan. Bu holat korrupsiyaga qarshi kurashda yangi murakkabliklarni keltirib chiqaradi. Chunki endi korrupsiya nafaqat milliy, balki global miqyosda ham ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy jarayonlarga jiddiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Natijada, korrupsiyaning yangi shakllari – transmilliy va xalqaro korrupsiya shakllana boshladi. Bu esa butun insoniyat uchun katta xavf tug‘diradigan murakkab illat sifatida tan olishni talab etadi”.

Korrupsiyaga qarshi nazariya ilmiy va amaliy jihatdan bir necha bosqichda shakllangan bo‘lib, har bir bosqichda muayyan yondashuv va tushunchalar rivojlangan.

Korrupsiyaga qarshi kurashish nazariyasini o‘rganish jarayonida har bir davrda va har bir davlatda korrupsiyaning oldini olishga alohida e’tibor qaratilgani haqidagi ma’lumotlar qayd etiladi.

Qadimgi tarixda ham eng avvalo davlat mansabdorlari o‘rtasida korrupsiyaning oldini olishga alohida e’tibor qaratilganini kuzatish mumkin. So‘nggi yillarda ayrim olimlar tomonidan qonunchilikdagi

Guvohnoma № 636478 Litsenziya C-5669732 ISSN 3093-8546

ba’zi normalarning mavhumligi ham fuqarolik, jinoyat, ma’muriy va iqtisodiy ishlarni ko‘rayotgan sudlar uchun korrupsion harakatlarni amalga oshirishga imkon beradi, degan fikrlarni ilgari surishadi. Ya’ni, qonunchilikdagi bunday normalarni huquqiy ekspertizadan o‘tkazish va ularni takomillashtirish muhim vazifa hisoblanishi, bunday normalarning mavjudligi sudlarga bitta qonunni turlicha qo‘llash hamda ishda ishtirok etuvchi ikkinchi taraf bilan kelishish imkonini berishi mumkinligi ta’kidlanadi [4].

Korrupsiyaga qarshi kurashish nazariyasini takomillashtirishda birinchi o‘rinda inonni huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini rivojlantirish eng muhim masala hisoblanadi.

Xalqimizning dunyoqarashini o‘zgartirish, ya’ni insonning yashashdan maqsadi faqat davlat orttirish emas, balki oilasi va farzandlari uchun kelajakda yaxshi nom qoldirish muhim ekanini ularning ongiga singdirish lozim.

Yana shuni ham ta’kidlash lozimki, korrupsiyaga qarshi kurashishni kuchaytirishda, albatta, shu turdagi jinoyatlar uchun qo‘llanadigan jazolarni takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Ya’ni, sodir etilayotgan korrupsiyaga oid jinoyatlar asosan,mansabdor shaxslar tomonidan amalga oshiriladi. Bu turdagi insonlar oliy ma’lumotga ega bo‘lgan, bir necha yillik tajribasi bor insonlar sanaladi. Shu jihatdan shunday jinoyatni sodir etgan shaxslarning diplomlarini bekor qilish masalasini ko‘rib chiqish lozim. Diplomni bekor qilish jazosi ozodlikdan mahrum etish jazosidan ko‘ra og‘ir jazo hisoblanadi, Chunki, diplom bu har bir insonning mehnat qilishi, ya’ni turli mansabdorlik lavozimlariga tayinlanishi uchun asosdir.

Shu bilan bir qatorda ayrim hollarda korrupsiya jinoyati sodir etgan shaxslarga faqatgina intizomiy jazo sifatida ishdan bo‘shatishni qo‘llash bilan cheklaniladi. Chunki korxona, tashkilot va muassasalar jinoyat ishi qo‘zg‘atilishi bilan bog‘liq ortiqcha tekshirishlarni xohlamaydi va shu jinoyatni sodir etgan xodimni ishdan bo‘shatish bilan muammoni bartaraf etishadi. Lekin bu xodim boshqa joyga ishga kirib yana shu illatlarini davom ettirishini nazarda tutsak, albatta bunday jinoiy harakatni amalga oshirgan har bir inson jinoiy javobgarlikka tortilishi lozim. O‘z o‘rnida korrupsiya harakatlarini amalga oshirgan xodimni faqatgina ishdan bo‘shatish bilan cheklangan rahbar jinoyatni yashirganlikda ayblanishi lozim. Shu jihatdan O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining «Mehnat shartnomasini ish beruvchining tashabbusiga ko‘ra bekor qilish» deb nomlangan 161-moddasiga «korrupsiyaga oid xatti-harakatlar sodir qilgani uchun ishdan bo‘shatishda tegishli organlarga bu haqda xabar berib, shu organning qaroriga ko‘ra, xodimning harakatlarida korrupsiya alomatlari borligi aniqlangandan keyin ish beruvchining tashabbusiga ko‘ra mehnat shartnomasi bekor qilinadi», degan 7-band kiritilishi lozim.

Xulosa qilib aytish lozimki, korrupsiyaga qarshi kurashish nazariyasi va genezisini o‘rganish jarayonida har bir ijobiy amaliyot

Guvohnoma № 636478 Litsenziya C-5669732 ISSN 3093-8546

va nazariyani takomillashtirgan holda O‘zbekiston qonunlariga tatbiq etish masalasini ko‘rib chiqish muhim vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Korrupsiya: uning tarixiy ildizlari, korrupsiyaga qarshi kurash usullari. https://xorazm.adliya.uz/xorazm/uz/publikatsii/korupciya/?ELEMENT_ID=24678

2. Yuridik ensiklopediya / Yuridik fanlari doktori, professor U.Tadjixanovning umumiy tahririda. –T.: – Sharq, 2001. -656-b.

3. Otchet Vsemirnogo banka o mirovom razvitii / pod obsh.red. D.Tushunova: per. angl R.Suxonova. M.: Praym-Tass, 1997.

4. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlar ma’lumotlari milliy bazasi, 2019 y., 3/19/542/3177-son.

5. M.Aminjonova. Korrupsiyaga qarshi kurashish nazariyasi va huquqiy asoslarining tadrijiy rivojlanishi. // O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akadnmiyasi axborotnomasi. 2025-yil, №2-son. 81-84 betlar.